

פשיזם

תופעה אינטלקטואלית, תרבותית ופוליטית באירופה של המאה ה-20; צורת משטר באיטליה בשנים 1922-1945 והאידיאולוגיה שלו, וכן, בהרחבה, כינוי למשטרים ולאידאולוגיות דומים בארצות אחרות.

מכל האידיאולוגיות הפוליטיות בימינו, הפ' הוא האידיאולוגיה היחידה השייכת באורח בלבדי למאה ה-20. לידתו הוא ביטוי לתהליכי המודרניזציה המהירים שעברו על יבשת אירופה בשנים האחרונות של המאה ה-19, לתמורות בחברה ולמהפכה האינטלקטואלית שפקדו אז את העולם המערבי.

כאידיאולוגיה וכתנועת המונים, לא היה הפ' בחינת תאונה מצערת שקרתה לאירופה בדור האחרון, אלא חלק אורגני מתרבותה, מרקמתה החברתית, ומדפוסי התפתחותה האינטלקטואליים והפוליטיים.

כפי שהתגבש בחצי-יובל השנים שלפני מלחמת-העולם הראשונה, וכפי שהתפתח בין שתי מלחמות-העולם, הפ' הוא סינתזה של לאומיות אורגנית ושל סוציאליזם אנטי-מרקסיסטי, אידיאולוגיה מהפכנית שעיקרה שלילת הליברליזם, המרקסיזם והדמוקרטיה גם יחד. במהותה, האידיאולוגיה הפשיסטית היא שלילת ה'מטריאליזם' – והליברליזם, המרקסיזם והדמוקרטיה מייצגים בתפיסתו היבטים שונים של אותו חולי 'מטריאליסטי'. האידיאולוגיה הפשיסטית מתיימרת להפיק מתוך שלילה זו מהפכה רוחנית טוטלית. האקטיוויזם הפשיסטי, המתהדר בעליתיות (אליטיזם), דוגל בשלטון פוליטי מוחלט, משוחרר מכללי השיטה הדמוקרטית. המדינה היא ביטוי לאחדות האומה, והיא מייצגת את החברה על כל מעמדותיה. התכנון, הכוונת הכלכלה והקורפורטיזם, הם יסוד עיקרי בתפיסה הפשיסטית, הם מתרגמים למונחים מעשיים את נצחון המדיניות על הכלכלה, ובחשבון אחרון מעבירים את מוקדי השליטה בכלכלה ובחברה לידי המדינה. כאידיאולוגיה מובהקת של הינתקות ומרי מצוין הפ' את שלילתה של התרבות הפוליטית המעוגנת במורשת המאה ה-18 והמהפכה הצרפתית. הפ' מבקש להניח יסודות לציוויליזציה קהילתית חדשה, אנטי-אינדיווידואליסטית, שבעיני חסידיו היא הציוויליזציה היחידה המסוגלת להבטיח את קיומה של חברה אנושית לאורך ימים. בחברה זו ישתלבו כליל כל שכבות האלוסייה וכל מעמדותיה. מסגרת טבעית של קהילה הרמונית ואורגנית, שהיא האומה המטוהרת, המחוזקת ובעלת כוח חיות, שבה הפרט אינו אלא תא בגוף הקולקטיבי.

הפ', שהוא כאמור ביטוי מובהק להתקוממות לרציונליזם, לאינדיווידואליזם ולתפיסה המטריאליסטית והתועלתנית של החברה והמדינה, מסרב לראות בארגון החברתי יצירה מלאכותית, מעשה ידיהם של בני-אדם המקיימים מסגרות שיתוף שתכליתן אך ורק לשרת את האינטרסים האינדיווידואליים. הפ' שולל תכלית שלילה את תורת 'הזכויות הטבעיות', את

התפיסה האינדיווידואליסטית והמכניסטית של החברה: האדם אינו יצור קדם-חברתי ואין הוא בעל זכויות השייכות לו מעצם מהותו כיצור רציונלי ומוסרי, או כיצור שנברא בצלם, אלא ישות חברתית, חלק בלתי נפרד של גוף אורגני, השואב את עצם קיומו מהגוף החברתי. לכן יצא הפ' נגד האידיאולוגיות של הליברליזם והמרקסיזם ששלטו בחברה המערבית סמוך לשנת 1900. לליברליזם ולמרקסיזם מקור משותף: הם שיטות כוללות, המעוגנות ברציונליזם של המאה ה-18, והרואות את האדם כקודם לחברה קדימות ערכית. בתפיסה הליברלית ובתפיסה המרקסיסטית כאחת, אין לחברה תכלית אחרת זולת סיפוק צרכי האדם, אף ששתי התפיסות הללו חלוקות באשר לדרך מימושה של אותה מטרה. בעיני ראשוני המחשבה הפשיסטית בתחילת המאה והפשיסטים של שנות ה-30 גם יחד, נתפסות שתי שיטות המחשבה ההן, הליברליזם והמרקסיזם, כאידיאולוגיות של מלחמה חברתית. לדעת הפ' שוברים הליברליזם והמרקסיזם כאחד את אחדותה האורגנית של האומה, חותרים תחת יסודות הסולידריות השבטית, שהיא תנאי לעצם יכולתה של יחידה היסטורית-תרבותית וביולוגית לעמוד במלחמה הקיום. הפ' מתכוון להחזיר לחברה את ליכודה ואחדותה.

למרות היותו מעוגן בשלילת הליברליזם והמרקסיזם, צמח הפ' ממודעות עמוקה לבעיה החברתית. האומה לעולם לא תהיה אחת כל עוד לא ישתלב בה הפרולטריון, כל עוד יימשך המאבק הבלתי פוסק בין כוחות כלכליים, חברתיים ופוליטיים בלא שתימצא הדרך לרתום את כולם למאמץ משותף לטובת הכלל. מאז העשור האחרון של המאה ה-19, מתיימר הפ' לייצג רדיקליזם חברתית וסוציאליזם מסוג חדש: סוציאליזם לאומי א-מרקסיסטי, אנטי-מרקסיסטי, ומהרבה בחינות כבר פוסט-מרקסיסטי.

ואולם, ביסודו אין הפ' תנועה פוליטית בלבד, אלא גם תופעה תרבותית, ששורשיה נעוצים במהפכה הטכנולוגית והאינטלקטואלית של סוף המאה ה-19 וראשית המאה ה-20. הצמיחה הכלכלית וההתקדמות הטכנולוגית המואצת גרמו שינויים עצומים בקצב החיים, באורח החיים וברמת המחיה. אותה תקופה התאפיינה בצמיחת ערכים אנטי-רציונליים ופולחן הרגשות, היצרים והספונטניות. במקום תפיסת העולם הרציונליסטית וה'מכנית', ששלטה בחשיבה האירופית מאז המאה ה-17, באה התפיסה ה'אורגנית'. החשיבות החדשה שיוחסה לערכים ההיסטוריים ולמגמות האידיאליסטיות למיניהן, היתה משום ערעור על הרציונליזם והאינדיווידואליזם. גברה האמונה בכפיפותו של היחיד לחברה ולדין ההיסטוריה. במילים אחרות: בעיני אינטלקטואלים כגן גיטטב לה בון, מוריס בארס, ז'ורז' סורל או ז'ורז' ואשה דה לאפוז' – בני הדור של 1890 – אין החברה סיכום אריתמטי סתמי של יחידים, המודרכים על-ידי האינדיווידואליזם השכלתני של החברה הליברלית וה'תועלתנות והחומרנות' השולטים בה. המעמיקים שבין האינטלקטואלים הפשיסטים בין שתי המלחמות,

ראו בגישות הללו, שבלטו היטב כבר בראשית המאה, את מקורות הפ', וג'ובני ג'נטילה, פילוסוף הפ' האיטלקי, הגדיר את הפ' כמרד בפוזיטיוויזם.

מתפיסת-עולם חדשה זו נבעו הערצת האומה, והופעתה של לאומיות כשיטה פוליטית המושתתת על מערכת שלימה של אמצעי סינון ושל מנגנוני הגנה שיועדו להבטיח את שלימות ה'שבט'. כך התגבשה תנועה רעיונית שזיעזעה לא רק את מכלול הערכים שהנחילו המאה ה-18 והמהפכה הצרפתית, אלא גם את תפיסת המוסר הנוצרית: 'המוסר הדוגל בברירה הטבעית מעמדי במקום הראשון את החובה כלפי הגזע – הוא המקום שבו מעמידה הנצרות את החובה כלפי האל', כתב ואשה דה לאפוז'.

מן הראוי להדגיש כאן יסוד שחשיבותו רבה להבנת ההתרחשויות בעתיד. הריאקציה נגד הרציונליזם בדמות הדמוקרטיה והמרקסיזם לא היתה רק תוצאה של ניאורומנטיקה ספרותית או של אופנה אמנותית חדשה. דווקא המדע הוא שחולל את המתקפה הגדולה על הדמוקרטיה והמרקסיזם, ובכך יש לראות את המשמעות האמיתית של המהפכה האינטלקטואלית של סוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20. מדעי האדם ומדעי החברה החדשים – הביולוגיה על-פי תורת דארווין, הפילוסופיה של אנרי ברגסון, ההיסטוריה על-פי שיטת היינריך פון של טריצ'קה, ארנסט רנאן, ואיפוליט טן, הפסיכולוגיה החברתית לפי לה בון, וכן האסכולה האיטלקית של הסוציולוגיה הפוליטית, וילפרדו פרטו, גאטנו מוסקה ורוברט מישלס – כל אלה קמו על ההנחות שביסוד הליברליזם והדמוקרטיה. מדעי החברה החדשים, שקלטו היבטים רבים של הדארוויניזם החברתי – במיוחד האנתרופולוגיה והפסיכולוגיה החברתית – גיבשו תיאוריה חדשה של התנהגות פוליטית. כך תרמו ענפי המדע החדשים ליצירת האקלים האינטלקטואלי שעירער במידה רבה את אושיות הדמוקרטיה והקל במידה רבה את אחידת הפ' והתפשטותו.

ההסבר הרציונלי של האי-רציונלי, הגלום בתיאוריה של העילית, הוא המגשר בין ההלכה של מדעי החברה ובין המעשה הפשיסטי. הסבר זה מפי אנשי האסכולה האיטלקית של הסוציולוגיה הפוליטית, תרם לטיפוח הסינדיקליזם המהפכני, אך גם לגיבוש הלאומיות כאידיאולוגיה פוליטית, ומייצג במובנים רבים את נקודת המפגש בין שני הזרמים הללו.

כך העמידו בתחילת המאה מדעי החברה החדשים, ובראשם הפסיכולוגיה והאנתרופולוגיה, שהזינו גם את הסוציולוגיה, מדע המדינה והמחקרים החדשים בהיסטוריה, את המסגרת המושגית לריאקציה האנטי-ליברלית. הם סייעו גם להתיר למזיגה את תרומותיהם של בני הדור של 1850 – דארווין, ז'וזף ארתיר דה גובינו וריכרד וגנר – עם תרומת הדור של 1890. היסוד הרומנטי העתיק, המגמות ההיסטוריוציסטיות הישנות, התיאוריה הקדומה על המוצא הלא-מודע של האומה, התחקות אחר הכוחות החיוניים שהם 'נשמת האומה' – כל אלה קיבלו גושפנקה מדעית. הרעיון כי הרגשות התת-מודע חשובים בפוליטיקה עוד יותר מהיגיון,

הלך והשתלט, וממנו נבע, כמסקנה הגיונית, הזלזול הגובר בדמוקרטיה, במוסדותיה ובמנגנוניה.

הדטרמיניזם הביולוגי והפסיכולוגי, העומד במרכז חיבוריהם של לה בון, ואשה דה לאפוז', בארס, אדואר-אדולף דרימון ואפילו איפוליט טן, וממלא פרסומים רבים לאין ספור בכול תחומי היצירה האינטלקטואלית, הזין לבסוף את תורת הגזע. זהו הרקע לגיבוש הלאומיות החדשה שצמחה בסוף המאה ה-19 ולא שינתה את פניה עד מלחמת-העולם השנייה. אותה לאומיות שבטית, מושתתת על דטרמיניזם ביולוגי ועל דארוויניזם חברתי. הלאומיות של 'דם ואדמה' לא היתה בחינת המצאה גרמנית ולא היתה מוגבלת לגרמניה. בסוף המאה ה-19 פרחו לאומיות זו בצרפת, ומבחינות רבות היתה צרפת באותן שנים המעבדה האידיאולוגית האמיתית של הפ'. התפתחות האידיאולוגיה הפשיסטית באיטליה פיגרה בכ-15-20 שנה אחרי התפתחותה בצרפת, והפער לא נסגר אלא לקראת סוף העשור הראשון של המאה ה-20. בארס, מחשבי הסופרים של צרפת בתחילת המאה, משקף מבחינות רבות יותר מכול הוגה-דעות אחר את הבעייתיות התרבותית האירופית ערב התלקחות מלחמת-העולם הראשונה. בארס היה מהוגי הדעות הראשונים שכבר לפני סוף המאה ה-19 השתמש במושג של 'סוציאליזם לאומי'. במושג זה של סוציאליזם מסוג חדש מקופלת ההנחה, שקיום האומה מותנה בהשלמה בין הפרולטריון ובין הגוף החברתי כולו. פתרון זה שהעלה בצרפת בארס, הציע באיטליה אנרקו קורדיני בעשור הראשון של המאה ה-20. קורדיני ביקש לבסס את יחסי החברה על מעין ברית משפחה בין כל שכבות החברה האיטלקית. הוא הציב שתי מטרות לסוציאליזם הלאומי: לעשות שלום בין הפרולטריון לאומה, ולהביא את האיטלקים לכלל מודעות שארצם היא, מבחינה חומרית ומוסרית כאחת, 'אומה פרולטרית'. מושג ה'אומה הפרולטרית', שהוא חידושו של קורדיני, נועד להכין את החברה כולה לאותו מצב של מלחמת קיום שהוא המצב הטבעי של מאבק השורר בין האומות.

היסוד המרכזי השני של פ', הוא הרוויזיה של המרקסיזם. הערעור על התוכן ההגליני, הרציונליסטי של המרקסיזם מזהה עם שמם של ז'ורז' סורל ותלמידיו הסינדיקליסטים המהפכניים האיטלקים. ואמנם, הסורליניזם פתח מסלול מהפכני חדש. בניגוד ללניניזם, החותר למהפכה של הפרולטריון ולמען הפרולטריון אף שנושא המהפכה היא עילית אוונגרדית, מניח הסורליניזם את היסודות למהפכה שתיעשה בשם החברה בכללותה ולמענה, החברה על כל מעמדותיה ושכבותיה. בניגוד למהפכה הצרפתית ולמהפכה הבולשוויקית, ששינו, בדרגות שונות של קיצוניות, את הסדר החברתי, תהיה המפכה מן הסוג החדש מהפכה פוליטית, לאומית, תרבותית, פסיכולוגית ומוסרית. מהפכה שכזאת נעשית אפשרית כאשר הפסיכולוגיה תופסת את מקום היסודות הרציונליסטיים וההגליניים שבמרקסיזם. סוציאליזם חדש זה – ויטליסטי וולונטריסטי, שהוא פילוסופיה של פעולה המבוססת על אינטואיציה, פולחן האנרגיה, האלימות ומיתוס אלימות – הוא בעיני סורל ערך

של קבע ומקור המוסר. הסוציאליזם הסורליני ביקש לשבור את התרבות המערבית, החומרנית, האינדיווידואליסטית, ההומניסטית. הוא סלד מהרציונליזם הקרטזיני, מתורת ה'זכויות הטבעיות', מקנט ומרוסו.

על בסיס זה נוצרה הסינתזה הפשיסטית של לאומיות שבטית וסוציאליזם מסוג חדש: מהפכני, אנטי-בורגני, אנטי-מרקסיסטי. סוציאליזם זה המיר את המעמד בלאום כנושא המהפכה, סלד מדמוקרטיה, מפרלמנטריזם, ממפלגות ומקבוצות-לחץ, וראה בכללי-המשחק של המשטר הדמוקרטי השחתת מידות, ניוון והתפוררות מוסרית. סינתזה זו הבשילה בצרפת ובאיטליה בלי כול קשר עם המאורעות שהתרחשו באירופה החל בקיץ של שנת 1914. סמוך לשנת 1910 נפגשו התיאורטיקנים של הסינדיקליזם המהפכני עם התיאורטיקנים של האומיות האינטגרלית. המפגש הוא בא לידי ביטוי בפרסומים כגון LA Cahiers Du Cercle Proudhon ('לה לופה') באיטליה או ('מחברות חוג פרודון') בצרפת. לאחר שבצרפת היתה התפתחות מוקדמת יותר, נסגר בשנים שלפני המלחמה הפער בין צרפת לאיטליה. תלמידי סורל ושרל מוראס בצרפת, חסידי קורדיני והסינדיקליסטים המהפכנים, כגון ארטורו לבריולה, רוברט מישלס, סרג'ו פנוציו, פאולו אורנו, ואנג'לו אוליבירו אוליבטי פיתחו את הסינתזה הסוציאליסטית-הלאומית לכוח פוליטי של ממש. בשנות המלחמה התפתח הסינדיקליזם המהפכני לסינדיקליזם לאומי ולפ'.

באותו זמן הצטרף אל הנון-קונפורמיסטים של השמאל אחד מחסידיהם משכבר הימים: בניטו מוסוליני. כבר ב-1902 החלו קשריו של מוסוליני עם הסינדיקליזם המהפכני, כאשר השתתף בבטאנו של ארטורו לבריולה, אוונגרדיה סוציאליסטית. אף שלא היה סינדיקליסט מהפכני במשמעות המדוייקת של המושג, שייך מוסוליני מבחינה אינטלקטואלית ורגשית לאותו זרם. בין השנים 1909 ל-1914 נפרדו, מבחינה פוליטית, דרכיהם של מוסוליני ומוריו הסינדיקליסטים המהפכניים. חילוקי-הדעות ביניהם היו בעלי אופי תכסיסי וזמני ולא מהותי ויסודי. מתחילת דרכו הפוליטית ועד לגיבוש התנועה הפשיסטית קיבל מוסוליני את עקרונות היסוד של הסינדיקליזם המהפכני והשתתף באורח פעיל בתהליך המעבר לסינדיקליזם לאומי ולבסוף לפ'. כאמור, הקדימו בתהליך זה הסינדיקליסטים המהפכניים את מוסוליני, והם שפרצו את הדרך לסינתזה הפשיסטית. למעשה, מוסוליני הוא שהצטרף אליהם, לאחר שבסתיו 1914 עבר לצד התומכים בהשתתפות איטליה במלחמת-העולם הראשונה, ובכך נמחקו חילוקי-הדעות ביניהם, בעוד שב-1911 התנגד מוסוליני למלחמה בעות'מאנים לכיבוש לוב. בעיני מוסוליני היתה מלחמת-העולם הראשונה ההוכחה הניצחת לצדקתם של הסינדיקליסטים המהפכניים. המלחמה הוכיחה את כוחה המגייס של הלאומיות והיא הולידה את ההזדמנות להגשים את עקרונות הסוציאליזם ההרואי, הוויטליסטי, אויב הערכים הבורגניים. בסתיו 1914 נפגשו מחדש מוסוליני ומדריכיו האינטלקטואליים משכבר הימים:

האידיאולוגיה הפשיסטית המתהווה מצאה את המנהיג, והמלחמה סיפקה את הגייסות, את התנאים החברתיים והפסיכולוגיים למימוש האידיאולוגיה.

עקרונות היסוד של אותה אידיאולוגיה, שעוצבו לפני אוגוסט 1914, חזרו בשנות ה-20 וה-30, לאחר שגובשו והבשילו בכור ההיתוך של מלחמת-העולם. לא המלחמה יצרה את הפ' אלא המודרניזציה של אירופה. אך בעיני דור המלחמה, המלחמה היא שנתנה את הוכחות המעבדה לצדקת טענותיהם של לה-בון ומישלס, פרטו וסורל: ההמון הוא שמרני, צמא למרות, התנהגותו בלתי-רציונלית; הדמוקרטיה היא בחינת מותרות של ימי שלום ורווחה. ואפשר בקלות יתרה להיפטר ממגבלותיה, גם בארצות בעלות מסורת של חירות פוליטית. ומעל לכול – המלחמה גילתה שתי עובדות בעלות חשיבות עליונה: היא הכריעה סופית בשאלה הגדולה של ההיסטוריה המודרנית, הראתה כי בארצות המתועשות ללאום, ככוח מגייס וכאובייקט של סולידריות, עדיפות מוחלטת על פני המעמד, והיא חשפה את כוחה האדיר של המדינה המודרנית.

ואומנם, המלחמה פתחה אופקים חדשים לגמרי בכול הקשור לדפוסי פעולה של המדינה, לכושר שליטתה ולעוצמתה המגייסת. התברר שהמדינה מסוגלת לשלוט בכלכלה, במערכות הייצור וביחסי-העובדה, יודעת להכתיב יסודות של תכנון משקי, ובכוחה לרתום את החברה כולה, על כל שכבותיה, למאמץ לאומי מרוכז. המלחמה גם לימדה עד כמה גדולה נכונות הבריות לקבל את מרות המדינה, לוותר על חירויותיהם, להסכים לרודנות-בפועל, ורובה המכריע של האוכלוסייה נכון לוותר על רווחתו ואף להקריב קורבנות בנפש בממדים שלא שוערו. במלים אחרות: המלחמה הטוטלית הוכיחה את כושר שליטתה של המדינה הלאומית בכל תחום מתחומי חייו של הפרט, וכן הוכיחה בפועל כי הטוטליטריות, שהאינטלקטואלים בני הדור של 1890 ושל 1910 העלו את קווייה האידיאולוגיים הראשונים, היא אפשרות מציאותית. הסינדיקליסטים המהפכניים באיטליה לא היו היחידים שלמדו לקח זה, אך הראשונים שהמציאות החברתית והפוליטית בארצם נתנה להם את ההזדמנות לתרגמו למונחים של ניצחון פוליטי ושלטון קונקרטי.

אין ספק כי הפ' היה תופעה כל-אירופית בעלת גוונים המתחייבים מהמציאות התרבותית, החברתית והפוליטית השונה. אך למרות השוני שבין מרכזי התעשייה של צפון אירופה ומרכזה לאזורי השוליים של דרום אירופה ומזרחה בולט המכנה המשותף של הפ' בכלום. עקרונות היסוד שלו זהים באיטליה, בצרפת, בבריטניה, בבלגיה, בספרד וברומניה. כך הדבר בצרפת אל ז'ורז' ולוא, שב-1925 יסד את התנועה הפשיסטית הראשונה מחוץ לאיטליה, אצל מרסל דיאט וגיסטב ארווה שבאו מהסוציאליזם, אצל ז'ק דוריו הקומוניסט לשעבר, ברטרן דה ז'ובנל הליברל, פיר דריה לה רובר ברזילק שבאו מהימין הלאומני, וכך הדבר באיטליה אצל הפילוסוף ההגליני ג'נטילה, המשפטן המפורסם אלפרדו רוקו, האידיאולוג הלאומי קורדיני והסינדיקליסטים המהפכניים פנוציו, אוליבטי, אורנו, מישלס,

אגוסטינו לנצילו, פאולו מנטיקה, מיקלה ביאנקי, אדמונדו רוסוני, אומברטו פסלה, אוטויו דינלה. אוזוולד מוזלי בבריטניה, חוסה אנטוניו פרימו דה ריוורה בספרד, ליאון דגרל בבליה, קורנליו זלאה קודרינו ברומניה – כולם יצאו לאותו מאבק עם אותם גורמי הפירוד ולמען אחדותה האורגנית של האומה.

הפ' המציא שני כלים כדי לקיים אחדות זו: הקורפורטיזם והמדינה הטוטליטרית. הקורפורטיזם הוא תרומה מקורית של הפ' לגיבוש דרך שלישית, בין ליברליזם למרקסיזם, ומסמל את אמונת הפשיסטים ביכולתה של המדיניות לגבור על כוחות השוק והאינטרסים המעמדיים. השיטה הקורפורטיבית מכוונת להפעיל את המדינה האוטוריטרית לתכנון הכלכלה ולהסדרת יחסי העבודה וניגודי המעמדות. עם חיסול החירות הפוליטית והאישית, בוטלה גם חירות ההתארגנות של העובדים. הקורפורציה מבטאת את ביטול הלגיטימיות של האינטרסים הפרטיקולריים, מכפיפה את מערכת החברה והכלכלה למדינה, והיא התשתית האמיתית למדינה הטוטליטרית.

כתופעה היסטורית הפ' קיים בשלושה מישורים: כאידיאולוגיה, כתנועה וכמשטר. לפני שתנועה פשיסטית כלשהי הגיעה לשלטון – ולמעשה לא היתה מדינה באירופה בשלטון הפ' פרט לאיטליה, ותקופה קצרה במלחמת-העולם השנייה גם לרומניה - היתה המדינה הקורפורטיבית דגם לפתרון שמטרתו לגייס את כל שכבות החברה לשירות האומה באמצעות המדינה. אך ברגע שהוגשמה האידיאולוגיה היתה תוצאתה הממשית ביטול האינטרס המעמדי של הפרולטריון בפני אינטרס הבורגנות, שנתפס כזהה לאינטרס הלאומי. לא זאת היתה מטרת האידיאולוגיה של הסינדיקליזם המהפכני, חוט השדרה של הפ' הראשוני, אך זו היתה התוצאה המעשית של הכפפת יחסי החברה לשלטון המדינה הטוטליטרית באמצעות השיטה הקורפורטיבית.

המדינה הטוטליטרית שואפת לשלוט בכל תחומי החיים: מדיניות, כלכלה, חברה ותרבות. היא מבטלת כול מוסד או התארגנות הנותנים ביטוי לפלורליזם של דעות ותפיסות: פרלמנט, מפלגות, עיתונות חופשית ומגוון חינוכי. היא תובעת לא רק משמעת אלא גם הזדהות ונכונות מוחלטת להקריב קורבנות.

ואומנם הטוטליטריות היא אבן הפינה של תורת המהפכה הפשיסטית. אצל ג'נטילה, מוסוליני או חוסה אנטוניו מסמלת המדינה הטוטליטרית את ראשיתו של העידן החדש: עידן קדימותה האבסולוטית של הקהילייה ביחס לפרט. הפרט קיים בכדי למלא חובות, והוא אינו אלא אמצעי למימוש תכליותיה של המדינה. בכך בא הקץ למטריאליזם ולתרבות ליברלית. המהפכה הפשיסטית היא אפוא מהפכה טוטלית, מהפכה מורלית ורוחנית, מהפכה הבונה סדר אנושי חדש למען החברה על כל שכבותיה.

בעבודתו המסכמת על הפ' 'תורת הפשיזם', שנכתבה בשיתוף עם ג'נטילה, הבהיר מוסוליני את הדברים היטב: המדינה חובקת את כל תחומי הפעילות האנושית, מסדירה אותם

ומכתיבה את תוכנם. אין היבט של החיים החברתיים שאינו פוליטי ושאינו חייב להיות מעוצב בידי המדינה.

במובן זה היתה האידיאולוגיה הפשיסטית אידיאולוגיה מהפכנית אמיתית. השאיפה להינתק מעל הסדר הקיים היתה נחרצת, ונלווה לה פתרון חילופי שלם, הן בתחום המדיני והן בתחום המוסר והאסתיטיקה. הפסיכולוגים והאידיאליזם של הפ' העמידו כלים למהפכה טוטלית, היחידה שלא נשאה בחובה מאפיינים של מלחמת מעמדות. מהפכה זו של הרוח, הרצון והיצרים היא אחדות אחת: בכוונתה לברוא אדם חדש, הקשור בקשר גשמי לאומה, והמטפח את ערכי האלימות, הגבורה וההקרבה. לפולחן זה של אחדות, של ערכים אלטרואיסטים ושל נעורים, היה באותם ימים, בכל רחבי אירופה, כוח משיכה אדיר בעיני חוגי הנוער הסולדים מהעולם הבורגני של הוריהם. בכך טמון, בלי ספק, הסוד הגדול של המשיכה, הגלויה או הסמויה, של הפ' בשכבות רחבות של הדור הצעיר בתקופה שבין שתי המלחמות. ואומנם, השפעתה האמיתית של האידיאולוגיה הפשיסטית חרגה הרבה מעבר לגרעין הקשה של מעצביה או חסידיה המובהקים. חוגים רחבים הרבה יותר חשו בדרגות שונות קרבה למרד האלים של כוחות הנפש, של אינסטינקטים בסיסיים, של תגובות ראשוניות ופראיות נגד הצפוי והשגרתי שבתרבות הבורגנית. רבים עוד יותר סלדו ממאבקי האינטרסים, הפשרות, שיטת התן וקח של הדמוקרטיה הליברלית. בעיני רבים היתה הרודנות טבעית יותר משלטון על-ידי הסכמה חברתית.

רק בארץ אחת בלבד יצאה המהפכה הפשיסטית מן הכוח אל הפועל, אך השלכותיה הורגשו בכול אירופה. כמו כל אידיאולוגיה, היתה גם האידיאולוגיה הפשיסטית נתונה במאבק תמיד עם המציאות. עד מהרה התברר כי קשה מאוד להתגבר על האינטרסים בחברה ובכלכלה ועל מוקדי הכוח המסורתיים: המלוכה, הכנסייה והוון הגדול. ככול תנועה אחרת שקעה גם התנועה הפשיסטית בפשרות שונות, וכך נחסך מאיטליה גורלה של מדינה טוטליטרית מושלמת. אך למרות הכול היה בפ' האיטלקי מיתאם גבוה ביותר בין אידיאולוגיה למעשה. בעוד שאין אדם יכול לראות בטרור הסטליניסטי את הגשמת המרקסיזם, ובתיקונים החברתיים של ליאון בלום את מימוש הסוציאליזם, הרי המעשה הפשיסטי היה בחינת השלכה ישירה של האידיאולוגיה. התפתחותה של איטליה לקראת מדינה טוטליטרית – אף שמעולם לא מומשה שם הטוטליטריות עד תומה – נבעה מהגיון השיטה הפשיסטית, ולא היתה בחינת אימפרוביזציה. בוטלו המסגרות הפרלמנטריות והדמוקרטיות, והאלימות הפשיסטית, הרצח הפוליטי, החיסול הפיסי או הציבורי של מתנגדים היו ביטוי למהותה הפנימית של השיטה. דפוסי גיוס ההמונים – המצעדים, עצרות ההמונים, המיליציות ותנועות-הנוער לבושות מדים – היו תרגום יעיל לשפת המעשה של תפיסת טבע האדם שלימדו כמה מגדולי אנשי-המדע באירופה המודרנית. כך באה לעולם תרבות פוליטית חדשה, שבה החברה קודמת תמיד ליחיד וזכאית לתבוע ממנו כל קורבן, תרבות פוליטית

הכופרת בכוחה של התבונה להנחות את חיי החברה והמעבירה את משקל הכובד לתחום הרגשות והאינסטינקטים.

תרכובת פוליטית חדשה זו פשטה באירופה כולה, ובתאני המצוקה של שנות ה-20 וה-30 נודע לה כוח הרס חסר תקדים. כפי שהתברר, שום חברה לא היתה מחוסנת בפניה, וחדירתה לא היתה פונקציה של מעמד חברתי, של חינוך ורמת השכלה, של גיל, דת או מוצא. בכול מקום, בקרב כול שכבות החברה וכול הקבוצות הדתיות, נמצאו בני-אדם שהיו מוכנים לראות בפ' דרך שלישית, לגיטימיות ומקורית, בצד המרקסיזם והליברליזם.

האנטישמיות לא היתה חלק בלתי-נפרד והכרחי של האידיאולוגיה הפשיסטית. בכך טמון ההבדל הגדול בין פ' לנאציזם. האידיאולוגיה הנאצית בנויה על קרון הדטרמיניזם הביולוגי, והאנטישמיות היא עמוד תווך שבלעדיו אי-אפשר. לעומת זאת, האנטישמיות היא תופעה המשתנה ממקום למקום ומזרם אחד של פ' למשנהו. באורח עקרוני, פתוח הפ' לקליטת האנטישמיות או ליצירת תפיסה אנטישמית באמצעות רכיב הלאומנות האינטגרלית שבו. הלאומנות האורגנית, הלאומיות של 'דם ואדמה', היא קרקע פורייה מאין כמותה לאנטישמיות. מהרבה בחינות היה המימד האנטישמי של הפ' מותנה בעוצמתו של היסוד הגזעי ברכיב הלאומי שבפ', אך גם בעניין זה היו שינויי גירסה רבים למדי. הפ' האיטלקי בתקופתו הראשונה היה בדרך כלל נקי מאנטישמיות, והיא התפתחה רק בהדרגה, בשלבים מאוחרים יותר, ולעיתים קרובים היתה צמיחתה קשורה במאורעות חיצוניים. חוקי הגזע באיטליה משנת 1938 היו תוצאה הן של מגמות הקצנה לאומית בפ' האיטלקי ומחיקת היסוד הסינדיקליסטי המהפכני שבו, והן תוצאה של התקרבותה של איטליה לגרמניה הנאצית.

בצרפת היו מצד אחד יסודות פשיסטים שאך מעט הפריד ביניהם ובין הנאציזם. מצד שני היו בצרפת זרמים כמעט נקיים מאנטישמיות. ואולם, ככול שקרבה מלחמת-העולם השנייה, כך גבר המימד האנטישמי של הפ' הצרפתי, עד שבאוקטובר 1940 חוקקה ממשלת וישי, שבאופן פורמלי לא היתה פשיסטית, חוקי גזע קרובים מאוד לחוקי נירנברג. הפ' הבריטי היא אנטישמי באורח קיצוני וכן גם הפ' הבלגי והפ' הרומני. לעומת זאת היה הפ' הספרדי נקי מאנטישמיות, ואילו באיטליה, למרות המדיניות האנטי יהודית הרשמית ששלטה בה מאז הנהגת חוקי הגזע ולמרות גילויי אנטישמיות בקרב המפלגה הפשיסטית, מעולם לא הגיעה רדיפת היהודים ושנאת היהודים לממדיהם במרכז אירופה ובמזרחה.